

de mos

Jaargang 40
September 2024

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

nidi

inhoud

- 1 **Stijgende huizenprijzen deels verantwoordelijk voor daling geboortecijfer**
- 5 **Kansenongelijkheid in onderwijs is toegenomen**
- 8 **Meeste pensioenmigranten zijn niet van plan terug te keren**

Foto: Roel Wijnants / Flickr

Stijgende huizenprijzen deels verantwoordelijk voor daling geboortecijfer

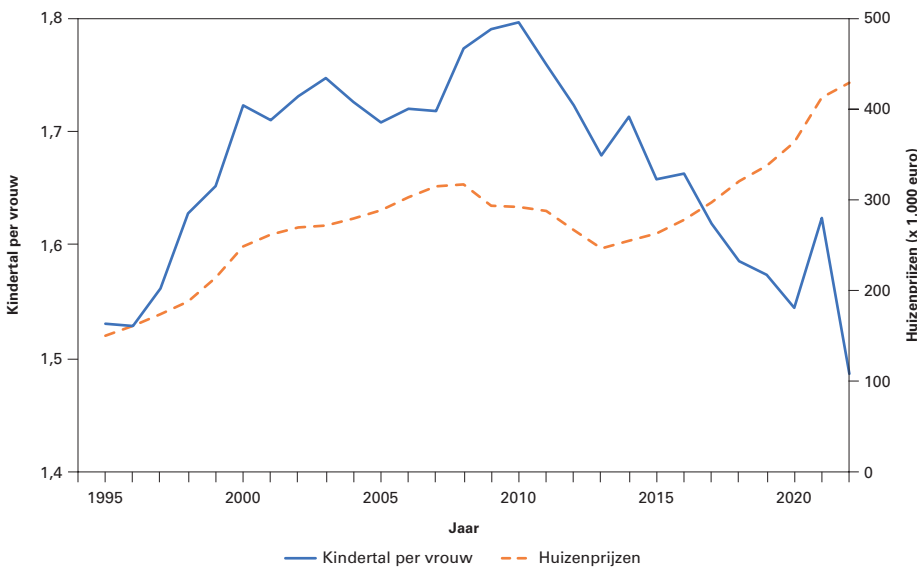
DANIËL VAN WIJK

Sinds 2010 is het geboortecijfer in Nederland aan het dalen. In dezelfde periode zijn de huizenprijzen sterk gestegen, waardoor het lastiger is geworden voor jongvolwassenen om een betaalbare, kindvriendelijke woning te vinden. Deze twee ontwikkelingen lijken onlosmakelijk met elkaar verbonden. In regio's waar de huizenprijzen het sterkst zijn gestegen nam het geboortecijfer het meest af. Dit wijst erop dat de stijging van de huizenprijzen een belangrijke rol speelt in de daling van het geboortecijfer.

Het geboortecijfer is in de afgelopen 15 jaar sterk gedaald in Nederland. Waar in 2010 nog 184.000 kinderen werden geboren, waren dat er in 2022 slechts 168.000. Figuur 1 toont dat het kindertal per vrouw is afgenomen van 1,80 in 2010 tot 1,49 in 2022. Voorlopige cijfers voor 2023 laten een verdere daling zien naar 1,43 kinderen per vrouw. Dit is het laagste geboortecijfer sinds de Tweede Wereldoorlog.

Niet alleen in Nederland daalde de afgelopen jaren het geboortecijfer, maar ook in veel andere rijke landen, waaronder België, Frankrijk en de Verenigde Staten. Wetenschappers waren in eerste instantie wat verrast door het dalende kindertal. In het verleden waren dergelijke afnames namelijk vaak een gevolg van economische recessies. Maar omdat de meeste economieën zich na 2010 juist langzaam begonnen te herstellen van de financiële crisis uit 2008, geeft de economische conjunctuur in dit geval geen bevredigende verklaring voor de afname van het geboortecijfer. Recent onderzoek zoekt daarom naar alternatieve verklaringen, waarbij onder andere wordt gewezen op de minder stabiele partnerrelaties van jongvolwassenen en de toegenomen onzekerheid door de flexibilisering van de arbeidsmarkt.

Figuur 1. Ontwikkelingen in het gemiddeld kindertal per vrouw en de gemiddelde verkoopprijs van bestaande koopwoningen (na correctie voor inflatie) voor heel Nederland, 1995-2022

Bron: CBS Statline.

Een andere verklaring die vaak wordt genoemd voor de dalende vruchtbaarheid is de wooncrisis. Krapte op de woningmarkt en stijgende huizenprijzen maken het lastig voor jongvolwassenen om een betaalbare woning te vinden die geschikt is voor het krijgen van kinderen. Bovendien zijn zij vaak een groot deel van hun inkomen kwijt aan woonlasten, waardoor ze minder geld overhouden om te investeren in eventuele kinderen. Als reactie hierop zouden zij het krijgen van kinderen uitstellen of zelfs afstellen. Trends op nationaal niveau voor het afgelopen decennium laten zien dat naarmate de huizenprijzen stegen,

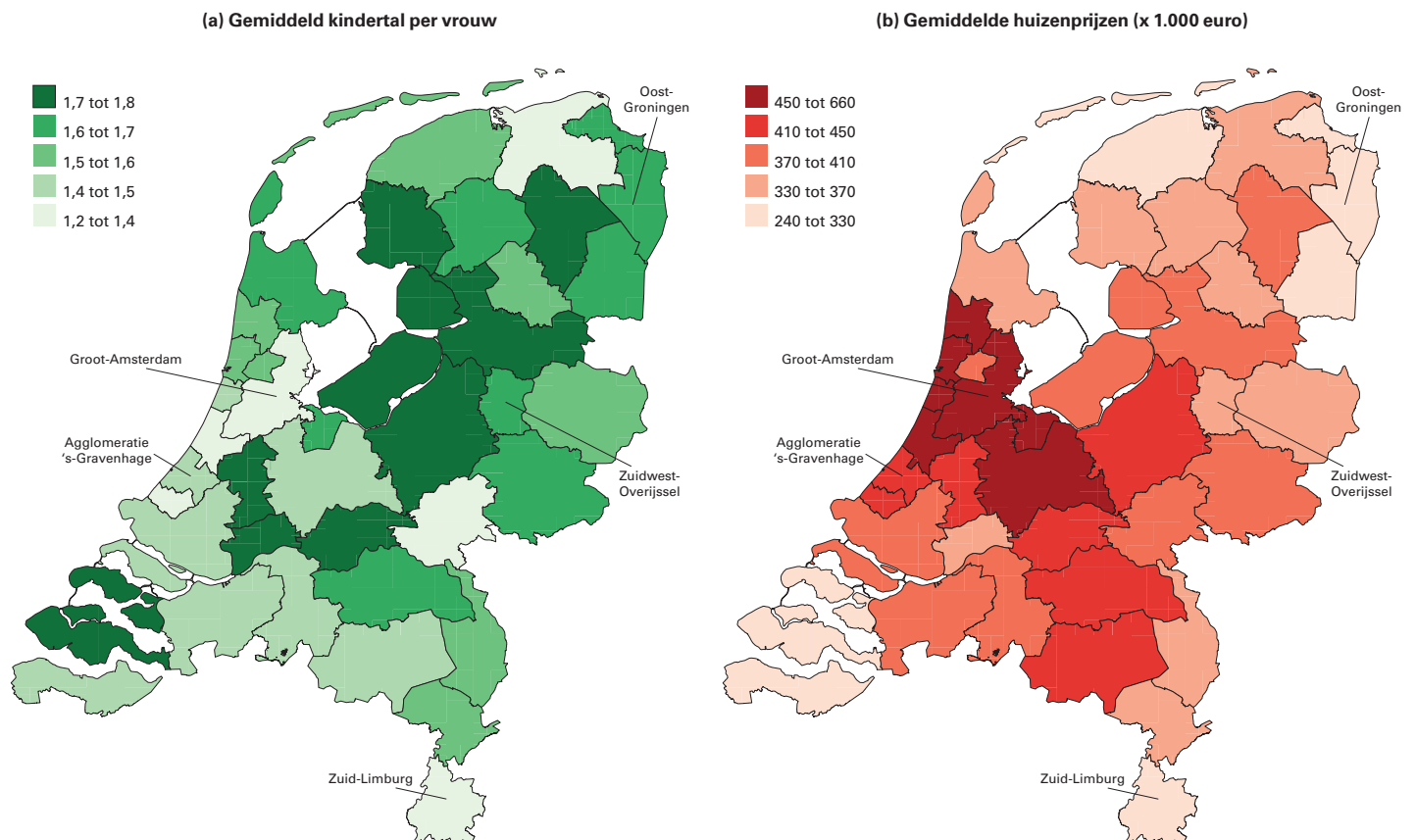
het geboortecijfer daalde. Figuur 1 laat zien dat waar de huizenprijzen sinds 2013 sterk zijn gestegen, het kindertal per vrouw in dezelfde periode duidelijk is gedaald. Tegelijkertijd laat de figuur zien dat hogere huizenprijzen in de periode vóór 2013 juist samengingen met een hoger kindertal per vrouw.

Grote regionale verschillen

Om het verband tussen huizenprijzen en vruchtbaarheid nader te onderzoeken, gebruik ik gegevens over de 40 regio's van Nederland (zie kader). Figuur 2 laat links het aantal kinderen per vrouw zien en rechts de huizenprijzen in 2022. Beide tonen aanzienlijke regionale verschillen. Het kindertal per vrouw lag in 2022 hoger in de meeste delen van de zogenaamde 'Bible Belt', het gebied dat zich uitstrekt tussen Zeeland en de omgeving van Zwolle. Er werden juist minder kinderen geboren in de regio's met grote (studenten)steden, zoals de regio's van Amsterdam, Groningen en Nijmegen. Kijken we naar de kaart met huizenprijzen, dan blijken die hoger te zijn in de stedelijke regio's in het westen van het land, vooral in het noordelijke deel van de Randstad. Daarentegen zijn woningen het goedkoopst in de regio's aan de grens, bijvoorbeeld in Oost-Groningen, Zeeland en Zuid-Limburg.

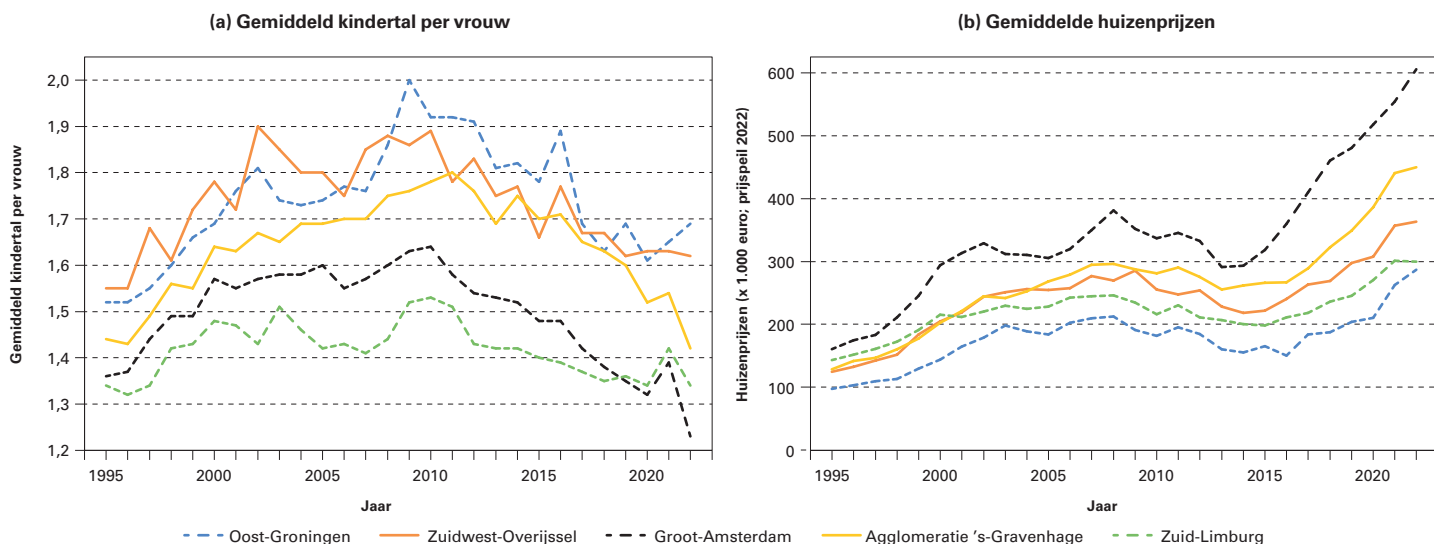
Over het algemeen lijkt er dus ook bij het vergelijken van regio's een verband te bestaan tussen hogere huizenprijzen en lagere geboortecijfers: in regio's waar de huizenprijzen hoger liggen, worden minder kinderen geboren. Dit geeft extra ondersteuning voor de verwachting dat de stijgende huizenprijzen medeverantwoordelijk zijn voor de

Figuur 2. Het gemiddeld kindertal per vrouw en de gemiddelde verkoopprijs van bestaande koopwoningen, naar regio, 2022

Noot: regio's betreft COROP-indeling. Bron: CBS Statline.

Figuur 3. Ontwikkelingen in het gemiddeld kindertal per vrouw en de gemiddelde verkoopprijs van bestaande koopwoningen, in een selectie van vijf COROP-regio's, 1995-2022

Bron: CBS Statline.

daling van de vruchtbaarheid. Echter is het belangrijk om te beseffen dat het hier niet per se om een oorzakelijk verband hoeft te gaan: er zijn ook andere factoren die samenhangen met zowel het geboortecijfer als de huizenprijzen. Zo is bekend dat het geboortecijfer hoger ligt in regio's waar de religieuze betrokkenheid groter is, terwijl dit ook de regio's zijn waar de huizenprijzen gemiddeld genomen lager liggen.

Minder geboorten bij stijgende huizenprijzen

Om een beter beeld te krijgen van de impact van stijgende huizenprijzen op het geboortecijfer, onderzoek ik hoe het geboortecijfer en de huizenprijzen zich in verschillende regio's door de tijd hebben ontwikkeld. Een dergelijke analyse heeft het voordeel dat kenmerken van regio's die niet of nauwelijks veranderen over de tijd – zoals bijvoorbeeld de mate van stedelijkheid of de religiositeit – niet van invloed zijn op de resultaten. Figuur 3 illustreert dit voor een selectie van vijf regio's, waarbij zowel de ontwikkeling van het kindertal per vrouw (links) als de ontwikkeling van de huizenprijzen (rechts) over een periode van 28 jaar wordt getoond. De daling van het kindertal per vrouw na 2010 vond plaats in alle regio's, net als de stijging van de huizenprijzen in de afgelopen jaren. Maar uit figuur 3 blijkt ook dat de grootte van deze ontwikkelingen verschilt per regio. Zo zijn in de stedelijke regio's in het westen, zoals in Groot-Amsterdam en de agglomeratie 's-Gravenhage, de huizenprijzen na 2010 eerder begonnen met stijgen en zijn ze veel sterker toegenomen dan in de rest van het land. De stijging van de huizenprijzen begon later en was minder sterk in de grensregio's, in de figuur vertegenwoordigd door Zuid-Limburg en Oost-Groningen. Vergelijken we deze ontwikkeling in de huizenprijzen met de ontwikkeling in het kindertal, dan blijkt dat regio's waar de huizenprijzen eerder en sterker zijn gestegen ook de regio's zijn waar het kindertal harder is afgenomen. Zo nam het kindertal in de regio Groot-Amsterdam tussen 2010 en 2022 af van 1,64 naar 1,23 kinderen per vrouw, terwijl het kindertal in Zuid-Limburg over dezelfde periode 'slechts' daalde van 1,53 naar 1,34 kinderen per vrouw.

Deze resultaten laten zien dat er inderdaad een verband bestaat tussen stijgende huizenprijzen en dalende geboortecijfers. Uit een schatting van dit verband voor alle 40 regio's voor de periode tussen 2010 en 2022 blijkt dat een stijging van de huizenprijzen van €100.000 samenhangt met een daling van het kindertal van tussen de 0,03 en 0,06 kinderen per vrouw, afhankelijk van de precieze methode die gebruikt wordt om het effect te schatten (zie kader). Hieruit blijkt dat de stijging van de huizenprijzen tussen de 15 en 27 procent van de totale daling van het geboortecijfer sinds 2010 kan verklaren.

Hierbij moet worden opgemerkt dat de samenhang tussen stijgende huizenprijzen en dalende geboortecijfers alleen voor de periode vanaf 2010 bestaat. Tussen 1995 en 2010 steeg het

DATA ONDERZOEK

De gegevens die zijn gebruikt voor dit artikel zijn openbaar toegankelijk via CBS Statline en hebben betrekking op de 40 COROP-regio's in Nederland. Het gemiddeld kindertal per vrouw wordt gemeten door de leeftijdsspecifieke geboortekansen van vrouwen bij elkaar op te tellen. Dit cijfer kan worden geïnterpreteerd als het gemiddeld aantal kinderen dat een vrouw zou krijgen indien de geboortecijfers in een bepaald jaar gedurende haar hele leven zouden gelden. Dit levert een intuïtieve en veelgebruikte indicator van de vruchtbaarheid op, die rekening houdt met de leeftijdsopbouw van de bevolking. Desalniettemin moet worden opgemerkt dat dit cijfer gevoelig is voor mogelijke uitsteleffecten, en daardoor af kan wijken van het gemiddeld aantal kinderen dat vrouwen aan het eind van hun vruchtbare leven hebben gekregen.

Om de huizenprijzen te meten wordt gebruikt gemaakt van de gemiddelde verkoopprijs van bestaande woningen die werden gekocht door een particulier. Huizenprijzen zijn gemeten in het eerste kwartaal van het betreffende jaar.

Het verband tussen huizenprijzen en kindertal is geschat met een zogenaamd "within-between model", dat onderscheid maakt tussen de effecten van verschillen tussen regio's en veranderingen binnen regio's over de tijd. Hierbij is gecorrigeerd voor stedelijkheid, het aandeel studenten, religieuze betrokkenheid en het mediane persoonlijke inkomen van personen tussen de 25 en 45 jaar oud. In de meeste modellen is het kindertal één jaar na de huizenprijzen gemeten en zijn gegevens gebruikt op het niveau van COROP-regio's. In alternatieve modellen waarin een periode van twee jaar tussen de meting van huizenprijzen en kindertal wordt gebruikt of waarin de verbanden worden geschat op het niveau van provincies, hebben stijgende huizenprijzen een wat groter effect op de daling van het geboortecijfer (zie Van Wijk, 2024, voor verdere details).

Foto: Roel Wijnants/Flickr

geboortecijfer juist iets sterker in regio's met een sterkere toename van de huizenprijzen. Dit duidt erop dat de drukkende werking van de stijgende huizenprijzen op de vruchtbaarheid een recent fenomeen is. Dit komt mogelijk doordat pas in het afgelopen decennium de beschikbaarheid van kindvriendelijke woningen, met name in dure regio's, op grote schaal onder druk is komen te staan.

Conclusie

Deze studie is de eerste die aantoonde dat de stijging van de huizenprijzen in het afgelopen decennium aanzienlijk heeft bijgedragen aan de daling van het geboortecijfer, vooral in regio's waar deze prijzen het meest zijn gestegen. Dit bevestigt het vermoeden dat jongvolwassenen het krijgen van kinderen uitstellen of mogelijk zelfs afstellen door de situatie op de woningmarkt. Waarschijnlijk komt dit ofwel doordat zij geen woning kunnen vinden die ze geschikt achten om kinderen op te voeden, ofwel doordat zij te maken hebben met hoge woonlasten die weinig financiële ruimte overlaten om (nog) een kind te krijgen.

Een belangrijke kanttekening bij deze bevinding is dat selectief verhuisgedrag de resultaten kan beïnvloeden. Het is mogelijk dat personen met een kindwens verhuizen naar regio's waar de huizen goedkoper zijn, wat een alternatieve verklaring zou zijn voor het verband tussen stijgende huizenprijzen en dalende geboortecijfers. Dit is in deze studie deels ondervangen door te kijken naar relatief grote regio's, waardoor het grootste deel van de verhuizingen binnen de grenzen van deze regio's blijft. Maar toekomstig onderzoek zal de rol van verhuisgedrag nader moeten bestuderen. Daarnaast verdienen andere woningkenmerken dan de huizenprijzen aandacht, zoals de hoogte van de huur, het type huurcontract en

het woonoppervlak. Dit soort onderzoek zou bijdragen aan meer kennis over de gevolgen van de wooncrisis voor gezinsvorming, een zeer relevant maar tot nu toe onderbelicht onderwerp.

Onderzoeksproject

Deze studie maakt deel uit van het project *Achtergrondstudies Bevolking 2050*, een groter onderzoeksproject naar de toekomstige bevolking van Nederland dat wordt gefinancierd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Daniël van Wijk, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en UMCG, e-mail: wijk@nidi.nl

LITERATUUR:

- Beer, J.A.A. de en J. Latten (2018), De weerbarstige relatie tussen baby's en conjunctuur. *Demos*, 34 (9), pp. 1-4.
- Wijk, D.C. van en L. Rouvroye (2024), Economische positie jongvolwassenen afgelopen twintig jaar verslechterd. *Demos*, 40 (2), pp. 5-7.
- Wijk, D.C. van (2024), House prices and fertility: Can the Dutch housing crisis explain the post-2010 fertility decline? *Population, Space and Place*, e2787.

Kansenongelijkheid in onderwijs is toegenomen

MAARTEN WOLBERS

Gelijke kansen in het onderwijs staan al geruime tijd onder druk. Evenzeer baren dalende leerprestaties in het funderend onderwijs de afgelopen jaren ernstige zorgen. In hoeverre verschilt deze prestatiedaling tussen groepen leerlingen en zorgt zij voor een toenemende kansenongelijkheid? De feiten van de afgelopen 20 jaar laten zien dat de invloed van sociale herkomst en migratieachtergrond op de leerprestaties van 15-jarige leerlingen in Nederland is gestegen en daarmee is ook de kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs vergroot.

Voor ongelijke kansen in het onderwijs is de laatste tijd veel aandacht. Een belangrijke aanleiding daarvoor was een aantal jaren geleden de publicatie van de 'Staat van het Onderwijs' over het schooljaar 2014/15 van de Inspectie van het Onderwijs waarin werd geconstateerd dat de onderwijskansen van kinderen van lager en hoger opgeleide ouders in toenemende mate uit elkaar lopen. Ook ander onderzoek uit die periode signaleert dat gelijke kansen in het Nederlandse onderwijs onder druk staan en dat er sprake is van een aanzienlijke opleidingskloof op tal van maatschappelijke domeinen zoals de arbeids-, huwelijks- en woningmarkt.

Invloed coronapandemie

Meer recent heeft de coronapandemie geleid tot bezorgdheid over een toenemende kansenongelijkheid in het Nederlandse onderwijs. Leerachterstanden als gevolg van de schoolgebouwen sluitingen en het thuisonderwijs (dat wil zeggen, het onderwijs dat op afstand werd gegeven) zijn met name ontstaan bij leerlingen met een ongunstige thuissituatie vanwege hun lagere sociale herkomst of migratieachtergrond. Aan de hand van maatregelen zoals de Subsidie-regeling Inhaal- en ondersteuningsprogramma's 2020/21 en het Nationaal Programma Onderwijs is getracht deze leerachterstanden in te lopen. Desondanks gold in het basisonderwijs, bijvoorbeeld, dat in het tweede en derde schooljaar na het uitbreken van de coronacrisis leerlingen van laag- en middelbaar opgeleide ouders voor begrip-pend lezen, spelling en rekenen-wiskunde nog steeds meer vertraging in hun leerpro-groei hadden dan leerlingen van hoogopgeleide ouders. De verschillen in de opgelopen vertraging zijn echter wel kleiner geworden.

Dalende leerprestaties

Meer in het algemeen zijn er zorgen over het beheersingsniveau van taal en rekenen bij leerlingen. In alle internationale onderzoeken naar leerprestaties, zoals PISA, zijn de gemiddelde vaardigheidsscores voor Nederlandse leerlingen van het eerste peiljaar nooit meer geëvenaard en dalen de prestaties in meer of mindere mate. Om die reden is er onlangs door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een Masterplan basisvaardigheden voor het funderend onderwijs opgesteld.

Foto: Roel Wijnants/Flickr

De vraag die in dit artikel wordt beantwoord is of de algemene daling in leerprestaties verschilt tussen groepen leerlingen. Wanneer deze daling groter is voor leerlingen van lagere sociale komaf of met een migratieachtergrond dan zorgt dit voor een toename in de kansenongelijkheid in het onderwijs.

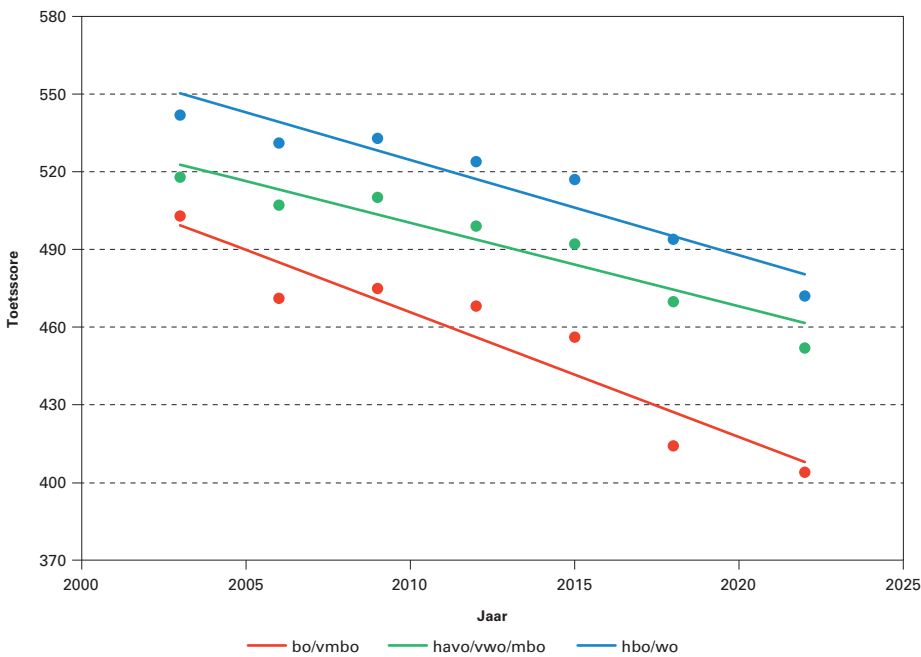
DATA INTERNATIONAAL ONDERZOEK LEERPRESTATIES (PISA)

De gebruikte data zijn afkomstig van het Programme for International Student Assessment (PISA) dat sinds 2000 (elke drie jaar) wordt gehouden. Het is een grootschalig internationaal vergelijkend trendonderzoek naar de wijze waarop 15-jarige leerlingen worden voorbereid op het functioneren in de huidige kennismaatschappij. In PISA worden leerlingen getoetst in de mate waarin zij hun vaardigheden in lezen, wiskunde en natuurwetenschappen kunnen toepassen in dagelijkse situaties.

De meest recente meting werd een jaar vertraagd door de coronapandemie en gehouden in 2022. Er deden 81 landen mee, 37 OESO-landen en 44 partnerlanden. In totaal betrof dit ruim 600.000 leerlingen. In Nederland namen 5.046 15-jarige leerlingen afkomstig van 154 scholen voor voortgezet onderwijs deel. Dit artikel geeft cijfers sinds 2003 weer; het eerste meetjaar waarvoor betrouwbare gegevens voor Nederland beschikbaar zijn. De statistische analyse heeft betrekking op 31.483 leerlingen. De toetsscores op de drie domeinen worden gepresenteerd op schalen die zijn gestandaardiseerd op een internationaal gemiddelde van 500 met een standaardafwijking van 100. Deze spreidingsmaat geeft aan dat ongeveer twee derde deel van de leerlingen op een score tussen 400 en 600 uitkomt (500 ± 100). Het gemiddelde van 500 is vastgezet in het jaar dat het betreffende onderwerp voor het eerst hoofddomein was (2000 voor lezen, 2003 voor wiskunde en 2006 voor natuurwetenschappen).

Figuur 1. Daling in leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen in Nederland naar opleidingsniveau van de ouders, 2003-2022

Bron: PISA 2003-2022, eigen berekeningen.

Noot: de lijnen geven de geschatte lineaire trends weer van de gemiddelde toetsscores in de geobserveerde jaren (punten).

Verschillen naar opleidingsniveau ouders

In figuur 1 zijn ontwikkelingen in de leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen weergegeven waarbij, ter indicatie van de sociale herkomst van leerlingen, een uitsplitsing is gemaakt naar het opleidingsniveau van de ouders. De verschillen tussen de drie lijnen tonen de omvang van het effect van het ouderlijk opleidingsniveau.

In de figuur is te zien dat leerlingen in Nederland gedurende de periode 2003-2022 een steeds lagere score op leesvaardigheid behalen. Dit is in algemene zin het geval, ongeacht het opleidingsniveau van de ouders. Immers, alle drie de lijnen zijn dalend. De afname in toetsscores is echter niet voor de drie ouderlijke opleidingsniveaus even sterk. Voor leerlingen met ouders die hbo of wo hebben voltooid is de geobserveerde daling 70 punten (van 542 naar 472), voor leerlingen van wie de ouders havo, vwo of mbo hebben behaald bedraagt deze 61 punten en voor leerlingen met ouders die alleen basisonderwijs (bo) of (een van de voorlopers van) vmbo hebben gedaan is de afname 99 punten. Uit een nadere analyse blijkt dat de daling in leesvaardigheid bij de laatstgenoemde categorie van leerlingen significant groter is

in vergelijking met de andere twee categorieën. Deze laatste twee categorieën verschillen overigens wat betreft de neerwaartse trend niet significant van elkaar. Met andere woorden, de samenhang tussen het ouderlijk opleidingsniveau en de leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen is gestegen in de loop van de tijd. Ook wanneer rekening wordt gehouden met het opleidings-type (praktijkonderwijs, vmbo, havo, vwo) dat leerlingen volgen, de taal die zij thuis spreken en hun geslacht en leeftijd, dan blijft dit resultaat overeind. Het impliceert dat de kansongelijkheid in het voortgezet onderwijs, als het gaat om verschillen in leesvaardigheid tussen 15-jarige leerlingen naargelang hun sociale herkomst, is toegenomen in de afgelopen 20 jaar.

Soortgelijke resultaten zijn gevonden als ontwikkelingen in de leerprestaties van 15-jarige leerlingen op het gebied van wiskunde en natuurwetenschappen worden bestudeerd. Daaruit komt naar voren dat leerlingen in de geobserveerde periode – evenals bij leesvaardigheid het geval bleek – steeds minder goed presteren. Dit geldt voor alle leerlingen, ongeacht het opleidingsniveau van hun ouders. Het is echter wel zo dat deze afname in prestaties significant groter is voor leerlingen van wie de ouders maximaal vmbo hebben behaald. Ook hier geldt dus dat de relatie tussen het ouderlijk opleidingsniveau en de leerprestaties van leerlingen is gestegen in de loop van de tijd en ongelijke onderwijskansen zijn toegenomen.

Verschillen naar thuistaal

In de periode 2003-2022 is het aandeel 15-jarige leerlingen dat thuis Nederlands spreekt gedaald van 96 procent naar 87 procent (zie de tabel). Dit algemene beeld is scherper wanneer wordt gekeken naar het opleidingstype dat leerlingen volgen. Dan blijkt dat vooral onder leerlingen die praktijkonderwijs (pro) of vmbo doen het aandeel dat thuis Nederlands spreekt flink is afgenomen: van 94 procent naar 82 procent. Het contrast is nog groter als een uitsplitsing naar het opleidingsniveau van de ouders wordt gemaakt. Voor leerlingen met ouders die maximaal vmbo hebben voltooid, is het percentage dat thuis Nederlands spreekt drastisch gedaald. In 2003 bedroeg dit percentage 87 procent; in 2022 63 procent. Dat is een afname van 24 procentpunten. Ter vergelijking: voor leerlingen die ouders hebben met een hbo- of wo-diploma is de afname in dezelfde periode 8 procentpunten geweest.

In figuur 2 zijn ontwikkelingen in de leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen gepresenteerd waarbij een uitsplitsing is gemaakt naar de taal die thuis wordt gesproken. De thuistaal is daarbij als maat voor de migratieachtergrond van leerlingen beschouwd. Te zien is dat de leesvaardigheid van leerlingen die thuis geen Nederlands spreken sterker is afgenomen in de bestudeerde periode dan die van leerlingen waar dit wel het geval is. Deze bevinding blijft significant als rekening wordt gehouden met het opleidingstype dat leerlingen volgen, het opleidingsniveau van hun ouders, en hun leeftijd en geslacht. Het betekent dat de kansongelijkheid naar migratieachtergrond

Ontwikkelingen in het aandeel (%) 15-jarige leerlingen in Nederland dat thuis Nederlands spreekt naar opleidingstype van de leerling en opleidingsniveau van de ouders, 2003-2022

Jaar	Totaal	Opleidingstype leerling		Opleidingsniveau ouders		
		pro/vmbo	havo/vwo	bo/vmbo	havo/vwo/mbo	hbo/wo
2003	96	94	98	87	98	97
2006	95	93	96	82	97	96
2009	94	93	95	75	95	96
2012	94	92	96	72	95	95
2015	93	91	95	70	94	95
2018	90	85	95	66	90	91
2022	87	82	92	63	86	89

Bron: PISA 2003-2022, eigen berekeningen.

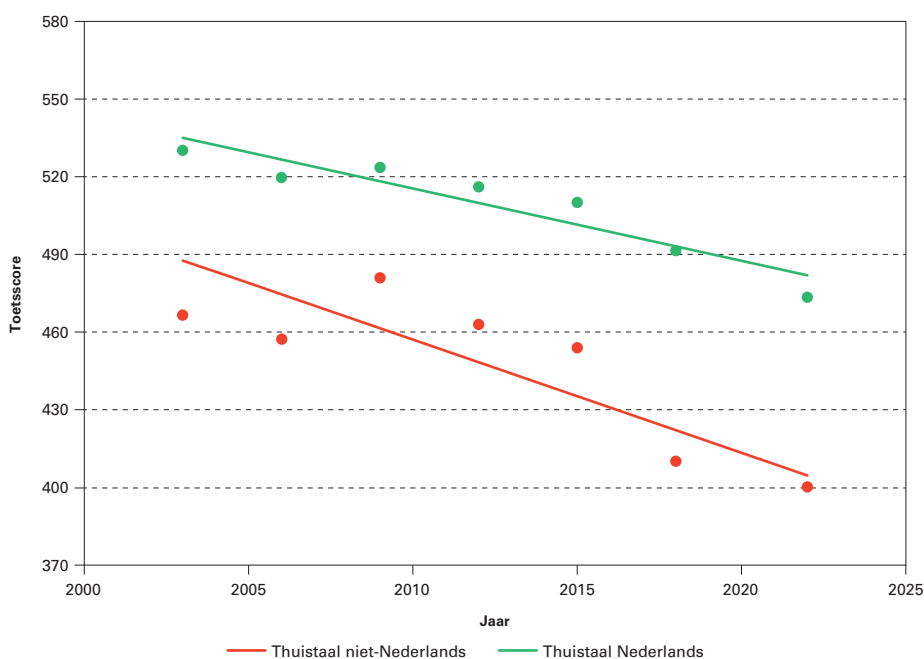
voor wat betreft leesvaardigheid is toegenomen in de afgelopen 20 jaar.

Conclusies

De leerprestaties van 15-jarige leerlingen in Nederland zijn flink gedaald sinds 2003. Dit geldt voor de domeinen lezen, wiskunde en natuurwetenschappen. Als verklaring hiervoor wordt veelal de verminderde kwaliteit van het voortgezet onderwijs genoemd, onder andere veroorzaakt door het huidige lerarentekort, maar ook de veranderde leerlingpopulatie, in het bijzonder de gegroeide instroom van migrantenleerlingen, speelt een rol. De daling in leerprestaties is zorgwekkend genoeg, maar verschilt bovendien naargelang de sociale herkomst en migratieachtergrond van leerlingen. Voor leerlingen van wie de ouders maximaal vmbo hebben voltooid is de afname het sterkst geweest. Hetzelfde geldt voor leerlingen die thuis geen Nederlands spreken in vergelijking met leerlingen bij wie dit wel het geval is. De invloed van (de hier gebruikte indicatoren voor) sociale herkomst en migratieachtergrond op de leerprestaties van 15-jarige leerlingen is daarmee gestegen in de loop van de tijd. Er is met andere woorden dus sprake van een toegenomen kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs in de afgelopen 20 jaar.

In dit verband kan worden gewezen op de toegenomen opwaartse druk door (met name hoger opgeleide) ouders. De angst van ouders voor sociale daling van hun kinderen is een belangrijke motivatie hiervoor. Ze willen vanzelfsprekend het beste voor hun kinderen, maar zolang het hoogste als het beste wordt beschouwd, wordt de kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs in stand gehouden. De overheid kan weliswaar ongelijkheid bevorderende elementen weghalen die van het huidige onderwijssysteem uitgaan (zoals de vroege selectie en sterke differentiatie naar opleidingstype bij de overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs), maar hoger opgeleide en beter bemiddelde ouders zullen compenserende strategieën blijven inzetten om hun voorsprong in het onderwijs trachten te behouden (of feitelijk proberen de daling in leerprestaties enigszins tegen te gaan). Denk daarbij bijvoorbeeld aan de enorme opkomst van het schaduwwonderwijs. Het gebruik van bijlessen, huiswerkbegeleiding en examentrainingen is sterk toegenomen in de afgelopen jaren. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek zijn de totale jaarlijkse huishoudensuitgaven aan dit aanvullende onderwijs gestegen van 26 miljoen euro in 1995 naar 284 miljoen in 2018. Verreweg het grootste deel van deze recente uitgaven (254 miljoen euro) vindt plaats in het voortgezet onderwijs. Niet alle ouders hebben het geld om dit soort onderwijs zelf te betalen. Hetzelfde geldt voor extra curriculaire activiteiten. Hoewel de vrijwillige ouderbijdrage (onder meer) bedoeld is voor speciale onderwijsprogramma's en excursies, hanteren scholen in het voortgezet onderwijs soms een verplichte bijdrage hiervoor, zoals bij excellentietrajecten als technasia of Cambridge-Engels het geval is. Vooral voor minder vermogende ouders kan deze verplichting een financiële drempel opwerpen.

Figuur 2. Daling in leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen in Nederland naar thuistaal (Nederlands versus niet-Nederlands, 2003-2022)

Bron: PISA 2003-2022, eigen berekeningen.

Voorkomen moet worden dat schaduwwonderwijs en extra-curriculaire activiteiten het exclusieve domein zijn voor leerlingen van wie de ouders daar extra voor kunnen betalen en dus kansenongelijkheid in het voortgezet onderwijs in de hand werken. Beter is het deze verrijkende programma's onderdeel uit te laten maken van het reguliere curriculum zodat alle leerlingen ervan kunnen profiteren, ongeacht hun sociale herkomst en migratieachtergrond. Het biedt tevens perspectief op een kwaliteitsverbetering in het voortgezet onderwijs met als doel de algemene daling in leerprestaties om te buigen. Dit vormt een mooie opdracht voor de nieuwe minister en staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Maarten Wolbers, Radboud Universiteit Nijmegen, e-mail: maarten.wolbers@ru.nl

LITERATUUR:

- Bol, T. (2020), Inequality in homeschooling during the corona crisis in the Netherlands. First results from the LISS Panel, Amsterdam: Working paper.
- Haelermans, C., H. Abbink, S. Baumann, I. Bijlsma, W., Havermans, M., Jacobs, L. van Vugt en S. van Wetten (2022), *Balans na twee jaar: nog steeds vertraging in de leergroei, maar nadeel kwetsbare leerlingen verkleind*. NCO Factsheet No. 2022-1. Den Haag: NRO.
- Lange, M. de, J. Tolsma en M.H.J. Wolbers (red.) (2015), *Opleiding als sociale scheidslijn. Een nieuw perspectief op een oude kloof*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Meelissen, M.R.M., N.A.M. Maassen, J. Gubbels, A.M.L. van Langen, J. Valk, C. Dood, I. Derks, M. in 't Zandt en M.H.J. Wolbers, (2023), *Resultaten PISA-2022 in vogelvlucht*. Enschede: Universiteit Twente. <https://doi.org/10.3990/1.9789036559461>
- Onderwijsraad (2022), *Taal en rekenen in het vizier*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Wolbers, M.H.J. (2023), Prestatiedruk en dalende leerprestaties zijn geen paradox. *Sociale Vraagstukken*, 5 juni 2023.

Meeste pensioenmigranten zijn niet van plan terug te keren

In 2021 ontvingen ruim 24 duizend Nederlanders hun pensioen in het buitenland na een leven lang in Nederland te hebben gewerkt. Driekwart van deze pensioenmigranten acht het onwaarschijnlijk ooit te zullen terugkeren naar Nederland, maar er zijn grote verschillen tussen pensioenmigranten in verschillende bestemmingslanden. Gezondheidsproblemen worden het vaakst genoemd als mogelijke reden voor terugkeer.

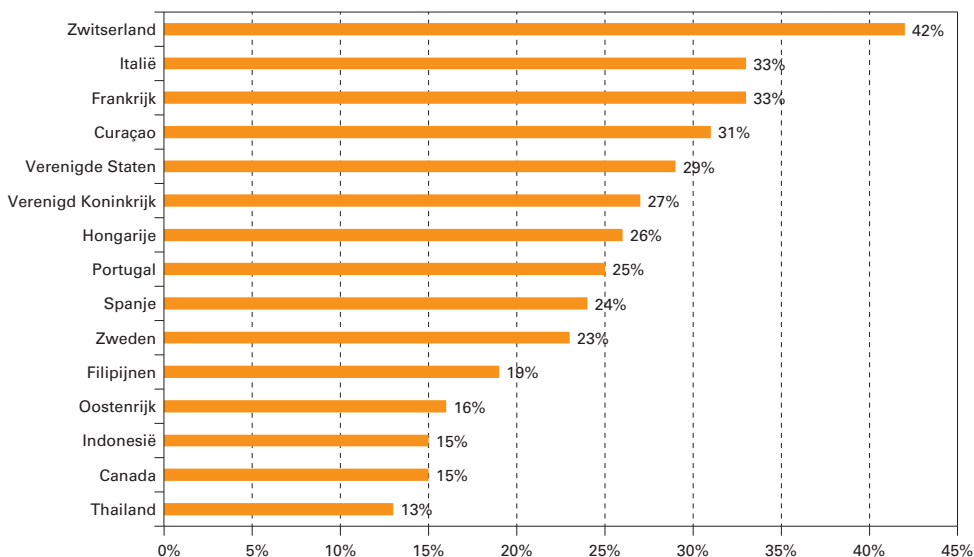
Op het moment dat oudere Nederlanders naar het buitenland vertrekken zijn zij vaak relatief jong (tussen de 65 en 70 jaar) en zonder gezondheidsproblemen. Met de jaren neemt de kans op ouderdomsklachten echter toe. Dit zou kunnen leiden tot eventuele terugkeer naar Nederland. Kennis over deze mogelijke terugkeer is gering in de migratieliteratuur. In 2021 deed het NIDI-onderzoek onder Nederlandse gepensioneerd in het buitenland. Deze zogenoemde pensioenmigranten vertrokken naar het buitenland rond hun pensionering en waren op het moment van het onderzoek tussen de 66 en 90 jaar oud. Respondenten werd gevraagd of zij ooit dachten terug te keren naar Nederland. Aan de pensioenmigranten die aangaven (misschien) terug te willen keren werd ook gevraagd of ze binnen drie jaar zouden willen terugverhuizen en welke zaken een rol zouden spelen om terug te gaan.

Van alle pensioenmigranten denkt driekwart dat zij zeker niet of waarschijnlijk niet zullen terugkeren. Met andere woorden, de meerderheid van deze migranten heeft dus de intentie om voor de rest van zijn of haar leven in het land van bestemming te blijven wonen. Voor de mensen die wel overwegen te remigreren is dat vaak iets voor de verre toekomst: slechts

20 procent van deze pensioenmigranten wil binnen drie jaar terugverhuizen. Zwitserland heeft het grootste percentage pensioenmigranten dat in de toekomst terug wil keren (42%, zie onderstaande figuur). De hoge kosten voor levensonderhoud aldaar maken wonen in Nederland wellicht aantrekkelijker. In Italië en Frankrijk denkt 33 procent aan terugkeer naar Nederland. Aanvankelijk werden Nederlandse ouderen in deze landen getrokken door de cultuur en de rust en ruimte, maar kennelijk neemt het belang ervan af als men nadenkt over de toekomst. In de verre bestemmingen Indonesië, Canada en Thailand denken veel minder pensioenmigranten aan een terugkeer (13-15%). Eerder bleek al dat in deze landen men relatief vaak aangaf een nieuw leven te willen beginnen.

De voornaamste reden om terug te verhuizen is de gezondheid van pensioenmigranten (59%). Concrete redenen die genoemd worden in een open vraag, en sterk met de gezondheid samenhangen, zijn: het op hoge leeftijd komen, het niet meer zelfstandig kunnen wonen en de kwaliteit van de ouderenzorg in Nederland. Kinderen en kleinkinderen in Nederland wordt door respectievelijk 37 procent en 30 procent genoemd als reden om te remigreren. Zo wil

Percentage pensioenmigranten dat denkt in de toekomst terug te keren naar Nederland, top 15-bestemmingen, 2021

Noot: Respondenten werd gevraagd: "Denkt u dat u ooit nog weer terugkeert naar Nederland? Met antwoordmogelijkheden (1) zeker niet, (2) waarschijnlijk niet, (3) misschien wel, (4) waarschijnlijk wel, (5) zeker wel. Het percentage geeft aan hoeveel procent opties (3), (4) of (5) aankruiste. Aantal respondenten N = 3.957

Bron: Survey of Dutch Retirement Migrants Abroad, 2021

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Lin Rouvroye, redacteur Juul Spaan, redacteur Maaïke van der Vleuten, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	https://nidi.nl/demos
Abonnementen	gratis
Druk	Koninklijke Van der Most
Opmaak	www.up-score.nl

een 72-jarige vrouw "niet alleen overblijven zonder familie in de buurt". De partner speelt ook een grote rol, bijvoorbeeld zijn of haar gezondheidsproblemen (36%) maar ook het mogelijk wegvallen van de partner vanwege een scheiding of overlijden (30%). Financiële redenen worden nauwelijks genoemd (6%). Veel van bovengenoemde ouderdomsgerelateerde omstandigheden raken uiteindelijk alle pensioenmigranten, dus ook veel van de pensioenmigranten die naar eigen zeggen niet zullen terugkeren. De vraag is of men dan ook daadwerkelijk besluit in het buitenland te blijven wonen of toch noodgedwongen de band met Nederland weer aanhaalt.

Juul Spaan, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: spaan@nidi.nl

LITERATUUR:

- Henkens, K., M. Kalmijn, H.P. van Dalen, E.B. Savas en J. Spaan (2022), A Survey of Dutch Retirement Migrants Abroad: Codebook version 1.0, Den Haag: NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen.
- Spaan, J., E.B. Savas, H. van Dalen, K. Henkens en M. Kalmijn (2022), Emigratie van Nederlanders op latere leeftijd. *Demos*, 38 (5), pp. 1-4.